

General-pukovnik
VELIMIR KNEŽEVIĆ

Operacije Druge armije u završnoj ofanzivi

I

Krajem 1944. godine, nemačka Grupa armija »E«, nalazeći se u pokretu prema reci Drini, neprekidno je bila izložena napadima jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ). Njene jedinice su se pod borbom kretale preko jugozapadne Srbije, kroz Sandžak i iz Crne Gore prema Višegradu. Deo jedinica se probijao prema Sarajevu, a deo jedinica je išao pravcem Višegrad — Sokolac — Vlasenica — Zvornik — Bijeljina — Brčko i dalje preko reke Save, ili od Bajine Bašte na Ljuboviju i Zvornik, pa levom obalom Drine, takođe preko Bijeljine i Brčkog preko Save ka Sre-
mu ili Podravini.

U to vreme u severoistočnoj Bosni i na reci Drini nalazile su se brojčano male snage NOVJ: Treći udarni korpus NOVJ sa dve divizije (27. i 38. divizija) i 28. udarna (slavonska) divizija (u donjem toku Drine).

Formiranje i dejstva Južne operativne grupe divizija NOVJ

U takvoj situaciji vrhovni komandant NOV i POJ maršal Tito odlučio je da obrazuje jednu jaku formaciju za dejstva na pomenu-
tom prostoru, pa je tako 3. decembra 1944. godine naredio da se formira Južna operativna grupa divizija NOVJ u čiji sastav su

ušli: 14. udarni korpus NOVJ sa 23, 25. i 45. udarnom (srpskom) divizijom, 17. udarna (istočnobosanska) i 28. udarna (slavonska) divizija, dok joj je u operativnom pogledu 17. decembra 1944. godine potčinio Treći udarni korpus NOVJ.¹

Forsiranje reke Drine od jedinica Južne operativne grupe divizija NOVJ otpočelo je sredinom decembra na više mesta i odmah nakon prelaženja reke nastale su oštre borbe s jedinicama 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«, koja se od Ljubovije i Zvornika probijala prema Bijeljini i Brčkom. U tim početnim dejstvima teške gubitke je imala 45. divizija, koja se pod zaštitom jedinica 17. divizije morala prebaciti na desnu obalu Drine, da bi krajem meseca ponovo prešla u severoistočnu Bosnu u rejonu Zvornika.²

Pored borbi sa 7. SS divizijom »Princ Eugen« i nemačkim jedinicama u Bijeljini, teške borbe vođene su i sa četnicima koji su se povukli iz Srbije, preko Sandžaka, u jugoistočnu Bosnu, odakle su početkom decembra krenuli prema Tuzli. Naročito su vođene žestoke borbe oko Vlasenice koju su četnici zauzeli 17. decembra. Oko 12.000 četnika, s kojima se nalazio i Dragoljub Mihailović, pokušavalo je u dve kolone da se probije u tuzlanski basen (odakle bi, prema četničkim planovima, dejstvovali prema Srbiji), ali su u tom pokušaju krajem decembra osujećeni. Posle teškog poraza četnika prilikom pokušaja da se probiju na sever, jedinice Južne operativne grupe divizija naterale su ih da se dolinom r. Spreče prebace prema Ozrenu i Trebavi.³

Formiranje i dejstva Druge armije NOVJ u dolini Drine

Druga armija (komandant general-lajtnant Koča Popović, vršilac dužnosti političkog komesara pukovnik Blažo Lompar) formirana je 1. januara 1945. godine.⁴ Ona je, u stvari, nastala preimenovanjem Južne operativne grupe divizija NOVJ i tada je imala u svom sastavu pet divizija (tri divizije 14. korpusa i 17. i 28. divi-

¹ Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, tom 25 (str. 78 i 119), Izdavački centar »Komunist«, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, i Izdavačko-knjižarsko poduzeće »Naprijed«, Zagreb 1982.

² Ljubivoje Pajović, Dušan Uzelac, Milovan Dželebdžić, *Sremski front 1944—1945*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1979, str. 146—148.

³ Branko Latas, Milovan Dželebdžić, *Četnički pokret Draže Mihailovića 1941—1945*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1979, str. 397—400.

⁴ Josip Broz Tito, *n. d.*, tom 25, str. 174—177.

ziju) i u operativnom pogledu potčinjen joj je Treći korpus (27. i 38. divizija) sa ukupno 74.150 vojnika, pa je tako po brojnom stanju bila najjača formacija NOVJ.⁵

Osnovni zadatak Druge armije u to vreme je ostao, saglasno Titovoj direktivi od 12. decembra 1944, da spreči probijanje nemačkih snaga dolinom Drine ka Bijeljini i Brčkom, kako bi se onemogućila stabilizacija neprijateljskog fronta u Sremu,⁶ što je bilo od posebne važnosti za vreme decembarske ofanzive Prvog proleter-skog korpusa NOVJ i 68. streljačkog korpusa Crvene armije.⁷

U decembru 1944. praktično je bilo završeno povlačenje nemačkih jedinica koje su se kretale pravcem Užice — Bajina Bašta — Ljubovija — Zvornik i dalje levom obalom Drine na sever. Ali, krajem decembra 1944. godine nemačka komanda Grupe armija »E« (komandant general-pukovnik Aleksander Ler) uputila je od Sokolca prema Vlasenici 963. tvrđavsku brigadu »Kloc«, koja je u Vlasenicu ušla 1. januara i tu su je zadržale u blokadi jedinice Druge armije do 18. januara 1945. godine.⁸

Ceneći situaciju u istočnoj Bosni Štab Druge armije dostavio je 7. januara 1945. godine Vrhovnom štabu NOV i POJ svoj plan za dejstva na tom prostoru po kome su 17. i 28. divizija imale zadatak da ofanzivno dejstvuju prema Bijeljini i Brčkom, da 25. i 27. divizija odbace neprijatelja iz Vlasenice prema Sokolcu, da 23. divizija dejstvuje prema reci Bosni, da se 45. divizija zadrži kao rezerva na prostoru Zvornik — Drinjača i da 38. divizija ostane kao opšta rezerva na širem prostoru Tuzle⁹ s čime se Vrhovni komandant saglasio 9. januara 1945. godine.¹⁰

Tako su se ubrzo u oba rejonu: oko Vlasenice i oko Bijeljine i Brčkog razvile ogorčene i iscrpljujuće borbe, jer je nemačka Komanda 21. brdskog armijskog korpusa (u čijem su se sastavu nalazile nemačke 22. i 181. pešadijska, 104. lovačka i 369. legionarska divizija »Vražja« ojačanim sa tri ustaško-domobranske divizije: 8, 9. i 15. divizija) ubrzo ubacila u borbu 22. pešadijsku diviziju koja

⁵ Isto.

⁶ Isto.

⁷ 3. decembra 1944. prešli su na sremskom frontu u ofanzivu Prvi proleterski udarni korpus NOVJ i 68. streljački korpus Crvene armije. Opširnije o toj ofanzivi govorili su Pajović, Uzelac, Dželebdžić, n. d., str. 88—131.

⁸ Isto, str. 206—210.

⁹ Josip Broz Tito, n. d., str. 205; *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, tom II, knj. 15, dok. br. 21, Vojnoistorijski institut, Beograd 1982.

¹⁰ Josip Broz Tito, n. d., str. 205.

je uspela da 18. januara deblokira opkoljenu nemačku 963. brigadu u Vlasenici i produži s nadiranjem na sever, dok su u Bijeljini i Brčkom nemačka Borbena grupa »Skenderbeg« i ustaško-domobranska 12. divizija pružale žestok otpor 7. i 28. diviziji Druge armije NOVJ.¹¹

Nemačka 22. pešadijska divizija u svom sastavu imala je preko 16.000 vojnika i bila je jedna od nemačkih elitnih divizija, koja se pre dolaska u Jugoslaviju (s početkom povlačenja Grupe armija »E«) nalazila kao posadna jedinica na ostrvu Kritu, a potom u Crnoj Gori, deblokirala opkoljeni nemački 21. brdski armijski korpus 18. decembra 1944. godine.¹² Borbe s ovom divizijom, u čiji je sastav ušla i 963. brigada, bile su vrlo žestoke i krvave. One se vode u vreme kada je neprijatelj na sremskom frontu prešao u protivnapad 17. januara 1945. godine i kada je Vrhovni komandant zahtevao od Štaba Druge armije da napadom na Bijeljину olakša situaciju kod Prve armije NOVJ na sremskom frontu.

Vrhovni komandant, prateći razvoj situacije na južnom krilu (boku) Druge armije, naredio je 22. januara 1945.¹³ da se spreči prodor nemačke 22. pešadijske divizije koji je smatrao opasnim, pa je Štab Druge armije angažovao za dejstva protiv ove ojačane nemačke divizije četiri svoje divizije: 25, 27, 38. i 45. diviziju, dok je prema Titovoj direktivi od 23. januara za likvidaciju neprijateljevog uporišta u Bijeljini, čiji je garnizon ugrožavao krilo (bok) Druge armije, angažovao 17. i 28. diviziju.¹⁴

Nemačka 22. divizija, uporno nadirući od Vlasenice prema Drinjači i Zvorniku, i pored preduzetih mera, uspela je da do 3. februara izbije u taj reon.

Vrhovni komandant je 23. januara 1945. naredio Glavnom štabu NOV i POJ Srbije da zbog situacije u istočnoj Bosni odmah uputi svoju 22. udarnu (srpsku) diviziju na Drinu, sa zadatkom da obezbeđuje deo njene desne obale.¹⁵

Sedamnaesta i 28. divizija (pod objedinjenom komandom general-majora Ljube Vučkovića, načelnika Štaba Druge armije NOVJ) prešle su 27. januara u napad na Bijeljину, koju su četiri puta napadale do 2. februara, ali su svi napadi ostali bez uspeha i pored

¹¹ Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 11, 23, 31, 54, 95. i 114.

¹² Isto, dok. br. 35; Dimitrije Brajušković, *Oslobođenje Crne Gore*, »Vojnoistorijski glasnik« br. /1975, str. 87—109.

¹³ Arhiv Vojnoistorijskog instituta (dalje A-VII), k. 41, reg. br. 1-3/2.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto, k. 191, reg. br. 20—21/1.

podrške vazduhoplovstva NOVJ.¹⁶ Zbog teških gubitaka koje su pretrpele ove dve divizije, Tito je 2. februara naredio: da se obustave dalja dejstva na ovo neprijateljevo uporište; da se obezbedi tuzlanski basen od pravca Brčkog i Doboja i da se neprijateljska grupacija (ojačana 22. pešadijska divizija) uništi koncentričnim napadima. Tako je sada težište ponovo preneto u rejon Zvornika, tj. na pravac nastupanja pomenute nemačke divizije.¹⁷ Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab Druge armije ubacio je u borbu protiv nemačke 22. pešadijske divizije i svoju 17. udarnu diviziju, dok je u blokadi Bijeljine ostala 28. divizija.

U međuvremenu front u Sremu se stabilizovao nakon protivudara Prve armije NOVJ, pa je Vrhovni komandant izvukao sa sremskog fronta Drugu proletersku diviziju i sredinom februara 1945. ubacio je u borbu u dolinu Drine protiv nemačke 22. pešadijske divizije koja je severno od Zvornika, u rejonu Rojčevića, bila razdvojena na dva dela i izložena uništenju.¹⁸ Međutim, u takvoj situaciji intervenisala je nemačka Komanda Grupe armija »E« angažovanjem jedne borbene grupe od Doboja prema Gračanici i druge jače borbene grupe uz podršku tenkova od Bijeljine prema Zvorniku. Štab Druge armije NOVJ bio je primoran da izvrši izvesno pregrupisavanje snaga zbog ugroženosti sa zapada i severa, ali i pored toga nemačka severna grupa koja je napadala od Bijeljine uspjela je 18/19. februara da deblokira nemačku 22. pešadijsku diviziju koja se nalazila takoreći pred slomom i da joj obezbedi izvlačenje u širi rejon Bijeljine i Brčkog, gde je ostala sve do prolećne završne ofanzive Jugoslovenske armije. Tako je ova nemačka divizija spasena zahvaljujući snagama iz nemačke 104. lovačke divizije koje su bile, zbog pogoršane situacije, prebačene u rejon Bijeljine.¹⁹

Prenošenje težišta dejstava prema donjem toku reke Bosne

Radi presecanja komunikacija između reka Spreče i Save i stvaranja uslova za prelazak u opštu ofanzivu Štab Druge armije je, krajem februara, izvršio pregrupisavanje snaga i usmerio ih na pravce koji iz rejona Tuzle vode ka Brčkom, Modriči i Doboju. Isto-

¹⁶ Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 58.

¹⁷ Isto, dok. br. 79.

¹⁸ Pajović, Uzelac, Dželebdžić, n. d., str. 259—274.

¹⁹ Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 114, 124, 126. i 127.

vremeno Štab Armije je planirao razbijanje četnika, okupljenih u nekoliko jačih grupa na Majevici, Trebavcu i Ozrenu.

U skladu sa tim ciljem divizijama su postavljeni zadaci za naredna dejstva. Na pravcu Janja — Bijeljina zadržana je 17. divizija da veže neprijateljske snage u rejonu Bijeljine, a 28. divizija angažovana je prema Brčkom i komunikaciji Brčko — Bijeljina. Na pravac Srnice — Gradačac prebačena je 25. divizija sa zadatkom da preseče put Gračanica — Brčko, a prema Doboju je nastavila dejstva 45. divizija. U rejonu Tuzle zadržana je u armijskoj rezervi 23. divizija.

Treći korpus, koji je 17. marta po Titovom naređenju ušao u sastav Operativne grupe korpusa radi izvođenja sarajevske operacije, orijentisan je odmah prema Sarajevu.²⁰

Izvršavajući postavljene zadatke, jedinice su do polovine marta postigle značajne uspehe. Dvadesetpeti divizija razbila je neprijatelja u rejonu Srnice i Gradačca i 14. marta oslobodila Modriču izbjivši na desnu obalu reke Bosne. U isto vreme 45. divizija oslobodila je Gračanicu i neposredno ugrozila neprijatelja u Doboju.

Ovim prodorom u dolini reke Bosne uz istovremeni pritisak naših snaga na sektoru Bijeljina — Brčko bili su stvoreni povoljni operativni uslovi da se preseku komunikacije u dolini reke Bosne. Međutim, snage Druge armije bile su razvučene na frontu širine oko 130 km, a dve divizije koje su izbile u dolinu reke Bosne — objektivno nedovoljne da je preseku i zatvore.²¹ S druge strane, Komanda nemačke Grupe armija »E« ocenila je taj prodor vrlo opasnim i zaključila da bi presecanje tih komunikacija, pa čak i njihovo neposredno ugrožavanje, imalo ozbiljne posledice i za snage 21. armijskog korpusa u širem rejonu Sarajeva i za snage 34. armijskog korpusa u Sremu. Da bi tu opasnost otklonila, donela je odluku da ofanzivnim dejstvima dela snaga oba korpusa iz doline Bosne i Save odbaci divizije Druge armije na jugoistok, ovlada rejonom Tuzle i uspostavi dovoljno dubok pojas odbrane komunikacija u dolinama tih reka.

Za tu operaciju Nemci su grupisali veoma jake snage. U rejonu Brčkog prikupljena je 22. nemačka divizija koja je dobila zadatak da u sadejstvu s pukom Ruskog zaštitnog korpusa i 12. ustaško-domobranskom divizijom razbije snage severno od Majevice, a po-

²⁰ Isto, dok. br. 154.

²¹ Dvadesetpeti divizija JA u to vreme je imala oko 10.000 boraca, a 45. divizija oko 12.000 (videti *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 2 — brojna stanja pomenutih divizija na dan 1. januara 1945).

tom nastavi napad i ovlada Tuzlom. Na prostoru Bosanski Šamac — Orašje koncentrisana je 117. lovačka divizija koja je imala zadatak da nastupa pravcem Bosanski Šamac — Gradačac — gornji tok reke Tinje. Borbena grupa »Gajger« i 15. ustaško-domobranska divizija imale su zadatak da pređu u napad pravcem Doboj — Tuzla. Pored toga, Nemci su obezbedili i sadejstvo četničkih jedinica koje su dobile zadatak da dejstvuju na bokove i u pozadini jedinica Druge armije, a i nemačka 7. SS brdska dobrovoljačka divizija »Princ Eugen« iz rejonu Vareša — ukupno (oko 45.000 vojnika), 120 topova i 14 ju-rišnih samohodnih oruđa.

Posle izvršenih priprema neprijatelj je 19. marta prešao u napadnu operaciju koju je šifrovano nazvao »Majska oluja« (»Maigewitter«).²² Ostvarivši nadmoćnost na izabranim pravcima, njegove snage su uspele da izbiju na severozapadne padine Majevice i istočno od Gračanice. Već prvog dana neprijateljske ofanzive 25. divizija bila je iznenađena kod Gradačca, zbog čega je pretrpevši osetne gubitke, prinuđena na povlačenje.²³ U desetodnevnim borbama jedinice Druge armije su aktivnom odbranom usporile prodore neprijatelja i održale kontinuitet fronta. Najopasniji prodor ostvarila je 22. nemačka divizija u rejonu Srebrenika, zapretivši da ovlada Tuzlom. Da bi to sprečio, Štab Druge armije je odlučio da hitno ojača snage u rejonu Srebrenika i protivudarom odbaci neprijatelja sa Majevice.

Pored 23. divizije na taj pravac prebačena je i po jedna brigada 17. i 28. divizije, a zatim i glavnina 25. divizije. Jedinice su po meri pristizanja sukcesivno uvođene u borbu i prelazile u napad na bokove uklinjenog neprijatelja. Konačno 31. marta, uz snažnu podršku artiljerije, snage Druge armije prinudile su neprijatelja na povlačenje sa Majevice. Kako je i na ostalim delovima fronta neprijatelj bio prinuđen da pređe u odbranu, a i zbog prebacivanja dela snaga na druga vojišta, inicijativa je u istočnoj Bosni ponovo prešla u ruke Druge armije.²⁴ Zbog takvog razvoja situacije neprijatelj je napustio Bijeljину i 2/3. aprila povukao se u Brčko.

Sva ta dinamičnost i veliki intenzitet borbenih dejstava Druge armije u čitavom zimskom periodu odvijala se u specifičnim i slo-

²² Dušan Uzelac, *Njemački protivudar u istočnoj Bosni od 19. do 31. marta 1945.* »Vojnoistorijski glasnik« br. 1/1978.

²³ Nemci su napadom s istoka u rejonu Gradačca izbili u pozadinu 25. divizije i uništili deo divizijske komore i bolnice. Zbog propusta u rukovođenju smenjen je komandant divizije, a više starešina je uzeto na sudsku i partijsku odgovornost (videti Uzelac, *n. d.*, Pajović, Uzelac, Dželebdić, *n. d.*, str. 298).

²⁴ Krajem marta Nemci su prebacili 177. lovačku diviziju iz istočne Bosne u Mađarsku, u sastav 2. oklopne armije.

ženim okolnostima. Ona se našla između dva magistralna pravca — doline reka Drine i Bosne — koji su bili od presudnog značaja za komuniciranje i manevar glavnih snaga nemačke Grupe armije »E«. Neprijatelj je preduzimao sve što je bilo u njegovoj moći da obezbedi korišćenje oba ta pravca, pri čemu je, početkom 1945. g, smatrao da drinski pravac ima prednost, zbog toga što je kraći i što se direktno nastavlja na pojas odbrane u Sremu.

Upornost nemačkih snaga na prostoru istočne Bosne, kao i na celom našem ratištu, između ostalog bila je inspirisana i nastojanjem nemačkog komandovanja da spreči raspad preostalih kvislinških i kolaboracionističkih formacija i obezbedi njihovo korišćenje u daljem vođenju rata. I pored beznadežne situacije u kojoj su se našle ustaško-domobranske i četničke formacije, one su sve do kraja bile upregnute u ratne napore okupatora.

Angažujući glavninu snaga u dolini reke Drine, uz istovremenu odbranu šireg rejona Tuzle, Druga armija je skoro dva meseca vodila žestoke borbe nalazeći se u poluokruženju, a jedno vreme i u okruženju. U tim uslovima ona je glavnim snagama vodila frontalne borbe za odbranu slobodne teritorije, uz istovremena partizanska dejstva, vršeći ubacivanje snaga i izvođenje napada na bokove i pozadinu neprijatelja, presecanje komunikacija i paralisanje saobraćaja na njima.

Iako su jedinice Druge armije popunjene pretežno mladim i neiskusnim borcima iz Srbije, koji su u većini jedinica činili preko 80% boračkog sastava, one su se uspešno nosile sa iskusnim i dobro opremljenim protivnikom, prinudivši ga na povlačenje i grčevitu odbranu uporišta u Posavini, Semberiji i dolini reke Bosne. Poletom, visokim borbenim moralom i požrtvovanjem jedinice su izvršavale borbene zadatke, ali je potrebno istaći da su nedovoljna obučenost boraca i novoformiranih jedinica a i slabosti u zaprečavanju i fortifikacijskom uređenju položaja imali za posledicu povećane gubitke, osobito u frontalnim borbama.

Putevi za snabdevanje iz baza razmeštenih istočno od reke Drine bili su često ugroženi ili prekidani. Ali, ni tada jedinice Druge armije nisu dovedene u kritičnu situaciju. Narod istočne Bosne pružio je svesrdnu pomoć iako je i sam raspolagao oskudnim materijalnim sredstvima. Ta teritorija, teško razorena i opljačkana u pretходnom periodu rata, bila je siguran oslonac jedinicama Druge armije u čitavom periodu njihovih dejstava.

Operacijama u martu 1945. Druga Armija je izvršila svoje zadatke u prvoj etapi završnih operacija za oslobođenje Jugoslavije.

PRELAZAK DRUGE ARMIJE U OFANZIVU

Osnovna zamisao i ideja manevra završne ofanzive za oslobođenje Jugoslavije, koju je na osnovu smernica Vrhovnog komandanta, izdatim od 25. do 27. marta na Savetovanju sa komandantima u Beogradu, razradio Generalštab JA 9. aprila 1945,²⁵ bila je da se grupisanim snagama probije front u Sremu i Lici, a zatim energičnim nadiranjem desnim krilom dolinom reke Drave ka Koruškoj, a levim krilom uz jadransku obalu ka Trstu, Soči i gornjem toku reke Drave, zatvori obruč oko neprijateljske grupacije u Jugoslaviji. Istovremeno sa snagama na centralnom pravcu preduzeti nastupanje na severozapad ka liniji Zagreb — Karlovac radi potpunog uništenja okruženog neprijatelja. Snage u pozadini neprijatelja, napadima na uporišta, komunikacije i druge objekte, sadejstvovaće armijama u toku ofanzive. U skladu sa tom, opštom direktivom bilo je predviđeno da Druga armija preseca odstupnicu neprijatelja na levoj obali Save, a zatim da nakon izbijanja u Bosansku krajinu forsira reku Unu, izbiye u Baniju i na području Karlovca preseče odstupnicu neprijatelja k Zagrebu, a delom snaga sadejstvuje Četvrtoj armiji.²⁶

Krajem marta Prva armija završila je pripreme za proboj sremskog fronta. Po planu sremsko-slavonske operacije, za dejstvo južno od reke Save formirana je Južna operativna grupa Prve armije (u koju je pored 2. i 5. ušla i 17. divizija 2. armije), sa zadatkom da razbije neprijateljske snage na pravcu Bijeljina — Brčko, forsira reku Savu i nastupa ka Vinkovcima radi presecanja odstupnice neprijateljskim snagama sa sremskog fronta. U isto vreme Operativna grupa korpusa (2, 3. i 5. korpus), pod neposrednom komandom Generalštaba JA, 28. marta otpočela je sarajevsku operaciju sa ciljem da razbije snage nemačkog 21. armijskog korpusa na prostoru Sarajevo — Zenica — Busovača, a zatim prenese dejstva u dolinu reke Une i prema Karlovcu.

Drugo armiji postavljen je zadatak da pređe u napad i razbije neprijateljske snage u dolini reke Bosne od Modriča do Žepča a zatim preduzme gonjenje dolinom Bosne, ka Derventi i Bosanskom Brodu i duž desne obale Save sadejstvujući Prvoj armiji u toku njenog nastupanja kroz Slavoniju.

²⁵ Zbornik NOR, tom II, knj. 15. dok. br. 197.

²⁶ Datum za proboj sremskog fronta pomeran je tri puta, dok najzad nije odlučeno da se proboj fronta izvrši u jutarnjim satima 12. aprila 1945.

Na prilazima reci Bosni sa istoka neprijatelj je organizovao odbranu po pravcima, sa jačom rezervom u širem rejonu Doboja. Pravac Srnice — Gradačac branio je 16. puk 22. nemačke divizije, a pravac Gračanica — Doboj 15. ustaško-domobranska divizija. U rejonu Doboja nalazili su se delovi 7. SS divizije »Princ Eugen« i dva policijska bataljona, a na Trebavcu i Ozrenu jače četničke grupe koje su štitile bokove nemačkim i ustaško-domobranskim snagama. Duž komunikacijskih pravaca neprijatelj je izvršio zaprečavanje i na uzastopnim položajima organizovao efikasan vatreni sistem.

Trećeg aprila Južna operativna grupa Prve armije razbila je neprijateljske snage u rejonu Bijeljine i produžila napad ka Brezovom Polju i Brčkom. Istovremeno, Operativna grupa korpusa već je vodila borbe na bližim prilazima Sarajeva, gde je bila angažovana glavnina nemačkog 21. armijskog korpusa, koji u tom trenutku nije mogao uputiti jače snage u rejon Doboja i severnije. Te okolnosti zahtevale su da Druga armija što pre pređe u napad, bez posebnih priprema i operativne pauze, koja je jedinicama zaista bila potrebna posle dugotrajnih prethodnih dejstava, nedovoljne snabdevenosti materijalnim sredstvima i razvučenosti snaga u neposrednom dodiru sa neprijateljem.

Forsiranje reke Bosne

Zamisao Štaba Druge armije bila je da najpre razbije neprijateljske snage u pravcu Gradačac — Modriča i tako pomogne Južnoj operativnoj grupi Prve armije u zauzimanju Brčkog, a zatim da težište napada prenese na dobojski pravac, izbije na desnu obalu reke Bosne severno i južno od Doboja, forsira reku i oslobodi Doboj. Pri tome je planirala sadejstvo dela snaga Petog korpusa koje su u to vreme vodile borbe u rejonu Zenica — Busovača.

Druga armija je za izvršenje zadatka raspolagala sa četiri divizije, koje su se početkom aprila nalazile u sledećem rasporedu: 25. divizija na severozapadnim padinama Majevice, a 23. divizija levo od nje — obe orijentisane na pravac Gradačac — Modriča sa zadatkom da razbiju neprijatelja na tom pravcu. U dolini reke Spreče nalazila se 45. divizija sa zadatkom da produži napad ka Gračanicima, dok je 28. divizija bila u armijskoj rezervi u rejonu Tuzle; njena peta divizija — 17. divizija — ušla je početkom aprila u sastav Prve armije.

Opšti napad jedinica Druge armije otpočeo je 5. aprila ujutro. U toku prvog dana na desnom krilu su brigade 25. divizije očistile više sela od ustaša, a 23. divizija sa dve brigade izbila južno od Srnice i pristupila pripremama napada na položaje 16. grenadirskog puka. Narednog dana Nemci se pod pritiskom naših snaga povlače iz tog rejonu prema Brčkom do koga su stigle i snage Južne operativne grupe.

Imajući to u vidu, Štab Druge armije naredio je 23. diviziji da napad usmeri prema Gračanici, da obuhvatom sa severozapada odseče neprijateljske snage u tom rejonu. Ona je u sadejstvu sa 45. divizijom, koja je napadala sa fronta, razbila snage jednog puka 15. ustaško-domobranske divizije u rejonu Gračanice. Neprijatelj je pretrpeo osetne gubitke, ali je ostatak snaga izvukao prema Doboju. Propuštena je povoljna prilika da se neprijatelj uništi smelijim manevrom u njegovu pozadinu, tim pre što su postojali međuprostori koji nisu bili posednuti.

Da bi ubrzao dejstva, Štab armije je 8. aprila naredio 25. diviziji da energično produži napad pravcem Gradačac — Modriča i desnim krilom sadejstvuje jedinicama Prve armije u rejonu Bosanskog Šamca; 23. diviziji da ovlada desnom obalom Bosne od sela Bušletica do ušća reke Spreče; 45. diviziji da produži napad dolinom reke Spreče i severozapadnim padinama Ozrena i izbije na desnu obalu južno od Doboja. Kao što se vidi, jedinicama nije naređeno da nakon izbijanja na reku makar deo snaga prebace na njenu levu obalu.

Nastavljajući napad, jedinice Druge armije su do 10. aprila oslobodile Modriču (25. divizija), a na dobojskom pravcu izbile pred Doboj i na desnu obalu reke Bosne kod ž. st. Trbuk južno od Doboja (45. divizija). Neprijatelj je održao mostobran kod Doboja, a na ostalim delovima fronta odbranom leve obale sprečavao eventualno forsiranje reke. Istovremeno već 10. aprila počele su da pristižu u Doboj snage 21. nemačkog korpusa čija se glavnina izvukla iz Sarajeva i tada nalazila na prostoru Busovača — Zenica — Maglaj. Nemci su odmah ubacili deo tih snaga u dobojski mostobran i protivnapadima ga proširili odbacujući snage 45. divizije sa desne obale kod ž. st. Trbuk. Nemačke jedinice su bile podržane snažnom vatrom artiljerije sa leve obale reke Bosne, na kojoj u tom rejonu nije bilo naših jačih snaga, jer 53. divizija Petog korpusa, angažovana u borbama oko Žepča, još nije izbila u taj rejon.

Uvodeći u borbu i rezervu (28. diviziju) na spoju 23. i 45. divizije, Druga armija je prešla 15. aprila u odlučan napad. U to vreme

naša avijacija dejstvovala je po neprijateljskim snagama između Maglaja i Doboja, a jedinice 53. divizije Petog korpusa oslobodile su Maglaj, dok je 27. divizija Trećeg korpusa²⁷ oslobodila Zavidoviće. U dvodnevni ogorčenim borbama, u kojima su mnogi objekti više puta prelazili iz ruku u ruke, jedinice Druge armije konačno su slomile otpor neprijatelja u dobojskom mostobranu. One su 17. aprila ujutro u sadejstvu sa snagama 53. i 27. divizije oslobodile Dobj. Neprijatelj je pretrpeo znatne gubitke, deo snaga mu je odsečen i zarobljen u rejonu Doboja. Međutim, veći deo snaga uspeo je da izvuče prema Derventi i Bosanskom Brodu, zahvaljujući i tome što jedinice Druge armije nisu bile osposobljene za brzo i efikasno savlađivanje vodene prepreke — reke Bosne. Isto tako jedinice Trećeg i Petog korpusa, nakon oslobođenja Sarajeva, nisu nastavile uspešno gonjenje, zbog čega su gubile kontakt sa neprijateljem.

Dobojski saobraćajni čvor i veći deo grada bio je potpuno razoren. Prelaz reke, divizije su izvršile 17. aprila u rejonu Doboja i kod sela Kotorskog koristeći raspoloživa formacijska sredstva i priručni materijal. Istog dana 23. i 45. divizija dobile su zadatak da produže gonjenje neprijatelja pravcem Derventa — Bosanski Brod, a zatim desnom obalom Save prema Bosanskoj Gradiški. Do 20. aprila oslobođeni su Derventa i Bosanski Brod, a zatim su jedinice Druge armije nastavile pokret prema donjem toku Vrbasa.

Nakon prelaska Vrbasa, 28. i 45. divizija, u sadejstvu sa 39. divizijom Petog korpusa, razbile su neprijateljske snage u rejonu Bosanske Gradiške i 24. aprila oslobodile grad. Istog dana delovi 28. divizije prešli su Savu i oslobodili Staru Gradišku.

Iz navedenog može se zaključiti da je Druga armija dala značajan doprinos razvoju ofanzive u ovoj etapi. Prodorom u dolinu reke Bosne Druga armija je stvorila operativne uslove za odsecanje neprijateljskih snaga južno od Doboja. Međutim, dalji napad njenih jedinica privremeno je zaustavljen, odsudnom odbranom neprijatelja u dobojskom mostobranu i sa leve obale reke Bosne, što je neprijatelju omogućilo da svoje snage izvuče na sever — ka Bosanskom Brodu.

Na takav tok i ishod borbi za dolinu reke Bosne uticalo je više faktora. Pre svega, od Sarajeva se u to vreme izvlačila vrlo jaka grupacija neprijateljskih snaga rešena da se po svaku cenu probije

²⁷ Po naređenju Generalštaba JA 27. divizija Trećeg korpusa JA 13. aprila 1945. godine stavljena je privremeno pod komandu Štaba Druge armije JA, da bi krajem aprila ponovo ušla u sastav svog matičnog korpusa.

u dolinu reke Save.²⁸ Ona je brzim prebacivanjem motorizovanih snaga sukcesivno pojačavala odbranu u dolini reke, prvenstveno u rejonu Doboja.

Druga armija je u dolinu reke Bosne izbila sa svoje tri divizije na širokom frontu (oko 40 km), pri čemu je sve do 15. aprila na dobojskom pravcu mogla angažovati samo dve divizije.²⁹ Sem toga, očekivano sadejstvo snaga Trećeg i Petog korpusa nije na vreme ostvareno, jer su te snage bile suviše udaljene da bi i uz najveće naprezanje mogle pravovremeno izbiti u rejon Maglaja i dolinu reke Usore.

Forsiranje reke Bosne veoma oskudnim plovnim sredstvima i pod vatrom neprijatelja sa leve obale bilo je posebno otežano činjenicom da u to vreme neprijateljska uporišta duž leve obale reke Bosne nisu bila ozbiljnije ugrožena iz pozadine.

Imajući sve to u vidu, Štab Druge armije je tek 14. aprila nakon uvođenja i 28. divizije, naredio likvidaciju dobojskog mostobrana i forsiranje reke Bosne.

Ovladavši potpuno dolinom reke Bosne, Druga armija dobila je mogućnost da brzo razvije dejstva prema severozapadu i još neposrednije sadejstvuje Prvoj armiji na savskom strategijskom pravcu.

Produženje ofanzive Druge armije

Direktivom Vrhovnog komandanta od 22. aprila 1945.³⁰ Drugoj armiji postavljen je zadatak da nastavi »energično nadiranje opštim pravcem Karlovac — Novo Mesto i dalje na severozapad«, da razbije neprijateljske snage na prostoru donjeg toka reke Une, duž desne obale reke Save i u rejonu Karlovca. U isto vreme u sastav Druge armije ušle su snage Drugog i Petog korpusa (3, 4, 10. i 39.

²⁸ Na širem prostoru Sarajeva nalazile su se raspoređene nemačke jedinice iz sastava 21. brdskog armijskog korpusa koji se povlačio prema Bosanskom Brodu (181. pešadijska i 7. SS brdska dobrovoljačka divizija »Princ Eugen«, ostaci 369. legionarske divizije »Vražje«, 964. i 969. tvrđavske brigade, policijski puk »Nagel« i delovi 8, 9. i 15. ustaško-domobranske divizije i više drugih jedinica bataljonskog, divizijskog sastava i delovi belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa). *Zbornik NOR*, tom XII, knj. 4, dok. br. 209.

²⁹ U sastavu 2. armije tada su se od formacijskih jedinica nalazili samo 23, 25, 45. i 28. divizija, od kojih se ova zadnja nalazila u rezervi u rejonu Tuzle, gde je vršila prenaoružavanje i popunu svojih jedinica.

³⁰ *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 226.

divizija).³¹ U direktivi se ističe da situacija nalaže što hitniju likvidaciju neprijateljske grupacije u rejonu Karlovca radi obezbeđenja dejstava Četvrte armije koja je već prodirala sa linije Delnice — Sušak prema Trstu. Radi efikasnijeg komandovanja snagama na odvojenim pravcima naređeno je da se formiraju dve operativne grupe, s tim što je prvom (Karlovačkom operativnom grupom divizija) komandovao general-major Radovan Vukanović, pomoćnik komandanta Druge armije, a drugom (Unskom operativnom grupom divizija) general-major Ljubo Vučković, načelnik Štaba Druge armije.

Osnovna operativna ideja Štaba Druge armije za predstojeće operacije bila je da sa četiri divizije Unske operativne grupe divizija likvidira neprijateljska uporišta na reci Uni, izbije u rejon Turropolja, a zatim da preseče komunikaciju Zagreb — Karlovac i napadne Karlovac sa severoistoka, obezbeđujući se sa pravca Zagreba; da ostale divizije Karlovačke operativne grupe divizija što pre prebaci u rejon Tounj — Ogulin — Vrbovsko i iz ove oblasti napadne i uništi neprijateljsku karlovačku grupaciju. Tom zadatku se moralo odmah pristupiti, bez obzira na razvoj situacije kod Unske operativne grupe divizija.

Dejstva Karlovačke operativne grupe

Karlovačka operativna grupa formirana je po direktivi Vrhovnog komandanta od 22. aprila, od jedinica Druge armije (3, 4. i 10. divizija) i Četvrtog korpusa (34. divizija), s ciljem da se na širem prostoru Karlovca likvidira neprijateljska grupacija, prodre dalje prema severozapadu i time obezbedi desni bok Četvrte armije.³²

U vreme formiranja Karlovačke operativne grupe, jedinice koje su ušle u sastav bile su veoma udaljene od rejona upotrebe. Treća divizija nalazila se u rejonu Bihaća, 4. divizija u rejonu Sanskog Mosta, 10. divizija u pokretu od Banje Luke ka Sanskom Mostu. Jedino je 34. divizija Četvrtog korpusa bila u širem rejonu Ogulina.

³¹ Vrhovni komandant JA svojim naređenjem od 21. aprila 1945. godine pod komandu Štaba Druge armije stavio je jedinice Drugog i Petog korpusa JA (A-VII, k. 42, reg. br. 3-14/1), dok je istog dana Generalštab JA naredio da se 27. divizija vrati na prostor Vučjak — Trebava — Majevica, tj. u sastav Trećeg korpusa JA. Divizija je na tom prostoru dobila zadatak da razbije i uništi četnike. Istim naređenjem je, takođe, predviđeno da 53. divizija Petog korpusa uđe u sastav Trećeg korpusa, koji je imao zadatak da s tri divizije (27, 38. i 53. divizijom) obezbedi celu teritoriju Bosne, odnosno pozadinu Druge armije JA.

³² Zbornik NOR, tom II, dok. br. 226.

Jedinicama su predstojali dugi i naporni marševi (70 do 120 km) u zoni ispresecanoj rečnim tokovima i ograničenim brojem puteva koji su bili u lošem stanju. Uprkos tome, sve jedinice su do 29. aprila stigle na marševski cilj i prikupile se na prostoriji Tounj — Ogulin — Vrbovsko spremne za prelazak u napad.

Na prilazima i u rejonu Karlovac nalazile su se jedinice nemačke 104. lovačke divizije, delovi 392. legionarske divizije, dva policijska i jedan lovački puk, delovi 13. ustaško-domobranske divizije, sve objedinjene pod komandom štaba nemačkog 91. armijskog korpusa. Odbrana Karlovca bila je organizovana po dubini, s osloncem na objekte u zahvatu pravca Generalski Sto — Duga Resa — Karlovac. Spoljnu odbranu Karlovca neprijatelj je organizovao na liniji: ž. stanica Skakavac — Vukmanić — Barilović — Generalski Sto — Bosiljevo — reka Kupa, s težištem u rejonu Generalskog Stola.

Raspolažući jakim snagama na tom prostoru, neprijatelj je bio odlučan u odbrani Karlovca, jer je time istovremeno branio prilaze Zagrebu s juga i osiguravao komunikacijski pravac dolinom reke Save: Zagreb — Zidani Most — Ljubljana, odnosno Celje. Pored toga, iz rejona Karlovca je direktno ugrožavao bok i pozadinu 4. armije. Oslanjajući se na pogodan reljef zemljišta, ispresecan rekama i potocima, neprijatelj je pravovremeno utvrdio grad, izgradio položaje, utvrđivajući pri tom gotovo svaki markantniji objekat. Sam grad, koji je i inače pogodan za odbranu, branjen je na spoljnim linijama, fortifikacijski dobro uređenim sa nizom otpornih tačaka obezbeđenim sistemom rovova, bunkera i minskih polja.

U toku 30. aprila, sve jedinice su podišle liniji spoljne odbrane Karlovca i naišle na žilav otpor neprijateljskih snaga. Da bi stvorio što povoljnije uslove za izvršenje zadataka, Štab armije je istoga dana izdao novu zapovest i naredio jedinicama da izbegavaju frontalno nastupanje i potiskivanje neprijatelja, već da koriste međuprostor, vrše obilaske i napadaju na njegove bokove i pozadinu, obezbeđujući brže prodiranje ka Karlovcu. S tim ciljem naređeno je: da 4. divizija napad usmeri u pravcu Duge Rese i tako izmanevriše neprijateljsku odbranu u rejonu Generalskog Stola; da 10. divizija delom snaga sadejstvuje 4. diviziji u likvidaciji neprijateljskih uporišta u dolini reke Korane, a ostalim snagama produži napad između reka Kupe i Korane radi izbijanja na liniju Brođani — Kamensko i napada na Karlovac sa istoka. Na taj način naše jedinice bi ovladale i mostovima kod Brođana i južno od Karlovca. S obzirom na to da je Generalski Sto predstavljao jako utvr-

den u otpornu tačku i da je napad 3. divizije prethodnog dana bio odbijen, Štab armije je težište napada preneo na pravac 4. divizije, ojačavajući je divizionom artiljerije. U isto vreme 3. diviziji je naređeno da deo snaga prebaci na levu obalu reke Dobre i napadom u desni bok i pozadinu neprijateljskih snaga u rejonu Generalskog Stola, uz istovremeni pritisak sa fronta ovlada tim uporištem. Naređeno je 34. diviziji da na levom krilu što pre ovlada rejonom sela Netretić, a zatim produži napad i izbije na liniju Ozalj — Gornje Pokupsko, s težnjom da ovlada mostovima na Kupi.

Prelazeći u napad između Korane i Mrežnice, 4. divizija je u dvodnevnom borbama razbila odbranu neprijatelja na pravcu Perjasica — Sića i izbila na liniju Šćulac — Jankovo Bilište. Na pravcu Generalski Sto — Duga Resa — Karlovac 3. divizija je uspela da zauzme Generalski Sto. Pri tome je neprijatelj na uzastopnim položajima pružao žilav otpor i protivnapadima pokušavao da zaustavi nastupanje 3. divizije. U isto vreme 10. divizija razbila je neprijateljske snage u rejonu Skakavac — Vukmanić — Brođani i posle žestokih borbi ovladala mostom kod sela Brođani, prebacila deo snaga na levu obalu i obrazovala mostobran u rejonu Rečice. Na pravcu Vinica — Karlovac 34. divizija izbila je u rejon Neretića. Tako su divizije Karlovačke operativne grupe 2. maja posle podne izbile pred neprijateljske položaje za neposrednu odbranu Karlovca na liniji: Husje — Cerovac — Duga Resa — Netretić.

Tokom 3. maja na celom sektoru Operativne grupe vođene su žestoke borbe i do večernjih časova zauzeta su mesta Brođani, Cerovac, Poljice, Duga Resa, Novi Grad, Donje Stative i Netretić. Sem toga, utvrđen je mostobran na levoj obali Kupe i 10. divizija je nastavila dalje nadiranje severno od Kupe radi obuhvata Karlovca sa istoka i severoistoka. Na levom krilu 34. divizija je zauzela Ozalj i delom snaga forsirala Kupu, nastavljajući dalja dejstva ka mestima Dragenići i G. Kupčina.

Iako je već počeo da izvlači deo snaga iz rejonu Karlovca, neprijatelj je veoma uporno branio prilaze gradu sa juga i jugozapada. Naročito teške borbe vodila je 4. divizija koja je u sadejstvu sa delovima 3. divizije napadala na Vinicu, Goskovo i Turjanska brda. Posle ogorčenih borbi i više juriša podržanih artiljerijom, uspelo je da tek 5. maja potisnu neprijatelja sa ovih položaja i da ga prisile na povlačenje u pravcu Karlovca.

Posle solidno izvršenih priprema, noću 5/6. maja počele su borbe za sam Karlovac i likvidacija neprijateljskog garnizona u njemu. Napad je otpočeo svim snagama Karlovačke operativne gru-

pe i 6. maja u jutarnjim časovima jedinice su uspele da ga u teškim uličnim borbama oslobode izuzev severnog dela grada. Uprkos žestokom otporu neprijatelja, jedinice 10. divizije su uspele da izvrše obuhvat Karlovca i da desnim krilom izbiju kod železničke raskrsnice Orlovac, 4 km severoistočno od Karlovca. Isto tako, 34. divizija je uspela da izbije severno od grada na liniju Treščerovac — Carski Breg — G. Kupčina.

U nastaloj situaciji neprijatelj je 6. maja glavne snage koncentrisao duž komunikacije Karlovac — Jastrebarsko sa ciljem da je po svaku cenu održi i omogućí izvlačenje svojih snaga. Uz pomoć delova 7. SS divizije njemu je pošlo za rukom da privremeno zaustavi napad krilnih divizija (10. i 34) Karlovačke operativne grupe i na taj način obezbedi izvlačenje snaga iz rejonu Karlovca. Međutim, neprijateljske snage koje su se povlačile prema Zagrebu, došle su ubrzo pod udar 23. divizije iz sastava Unske operativne grupe, koja je već presekla pravac Karlovac — Zagreb u rejonu Klinča Selo, što ga je prinudilo da se povlači pravcem Samobor — Brežice.

U toku noći 6/7. maja jedinice 3. i 4. divizije nastavile su ulične borbe u Karlovcu, forsirale Kupu i razbile neprijateljske zaštitnice severoistočno od grada. Pošto im je bilo sprečeno povlačenje, ti delovi su uništeni i zarobljeni.

Karlovačka operacija, koju je izvela Karlovačka operativna grupa divizija, bila je veoma značajan poduhvat jedinica Druge armije u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije. Desni bok i pozadina Četvrte armije, u vreme riječko-tršćanske operacije, bili su obezbeđeni. Uspeh te operacije u mnogome je uticao na brže slamanje glavnine nemačkih i ustaško-domobranskih snaga u okolini Zagreba. U njoj su jedinice Karlovačke operativne grupe, pored nanošenja brojnih gubitaka u živoj sili, zaplenile i ogromna materijalno-tehnička sredstva.

Neprijatelj se spremao za dugotrajnu odbranu Karlovca, ali je bio iznenađen brzinom dovođenja i koncentracije naših jedinica, prelaskom u napad na više pravaca, snagom i upornošću kojom su savladane mnogobrojne prepreke u sistemu neprijateljske odbrane grada. Usled toga neprijatelj nije uspeo da izvrši rušenja važnih objekata, što je inače redovno činio. Gotovo svi objekti u gradu (fabrike, radionice, ustanove, kao i svi mostovi na rekama) pali su neoštećeni u naše ruke.³³

³³ Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, 1944—1945.*, Vojnoistorijski institut, Beograd 1957, str. 703—706.

Dejstva Unske operativne grupe

Unska operativna grupa (23, 28, 39. i 45. divizija) imala je zadatak da sa linije Bosanska Gradiška — Nova Topola energično produži nadiranje južno od reke Save i što pre izbije na reku Unu, na odseku Rudice — ušće reke Une u reku Savu, likvidira neprijateljska uporišta Bosanski Novi, Dobrljin, Kostajnicu i Dubicu, forsira reku Unu iz pokreta, a potom da preko Petrinje izbije u Turo-polje, radi sadejstva sa Karlovačkom operativnom grupom u likvidaciji neprijateljskih snaga u rejonu Karlovca. Imajući u vidu opštu situaciju i zadatak Druge armije u celini, ovoj grupi je 24. aprila naređeno da odmah pristupi izvršenju zadataka.

Pred frontom Unske operativne grupe divizija Druge armije, u donjem toku reke Une i to od Bosanskog Novog do ušća u Savu, nalazile su se jedinice 373. legionarske divizije »Tigar«, koje su se povukle iz pravca Bihaća, 4. ustaško-domobranske divizije i delovi 6. ustaško-domobranske divizije. One su branile uporišta: Bosanski Novi, Dobrljin, Bosansku i Hrvatsku Kostajnicu i Bosansku i Hrvatsku Dubicu. Ova uporišta bila su utvrđena za kružnu odbranu i činila su produženje neprijateljskog fronta u Slavoniji — na desnoj obali reke Ilove.

Ta uporišta i položaje na Uni branile su iskusne i dobro naoružane neprijateljske jedinice, koje su, osloncem na ranije izgrađena utvrđenja imale zadatak da obezbede potrebno vreme za pregrupisavanje i izvlačenje ostalih snaga na frontu i po dubini.

Zona u kojoj je dejstvovala Unska operativna grupa divizija ograničena je sa severa Savom, a sa juga linijom: Prijedor — Bosanski Novi — Glina — Vrgin most. Inače, u sklopu opšteg pravca ofanzive Druge armije, ona predstavlja njen severni deo. Važnost ovog pravca bila je velika zbog činjenice što su uspešna dejstva Unske operativne grupe divizija po njenoj dubini imala bitan uticaj na tok dejstava Karlovačke operativne grupe divizija i na dejstva levog krila (21. divizije) Prve armije, utoliko pre što je neprijatelj severno od Save pokušavao u više navrata da sredi svoje snage i da organizuje čvršću odbranu na pravcu Zagreba, odnosno na pravcu nastupanja Prve armije JA. Ovaj pravac je, u postojećim uslovima odnosa snaga i sistema organizovane neprijateljske odbrane, naročito u zahvatu reke Une, bio težak za izvođenje operacija. Pre svega, njega preseca više vodenih prepreka, od kojih reke Una i Kupa predstavljaju ozbiljne vodene prepreke.

U skladu sa opštim zadatkom Unske operativne grupe 25. aprila jedinicama su postavljeni ovi zadaci: 45. divizija trebalo je da nastupa od Bosanske Gradiške ka Bosanskoj Dubici, sa zadatkom da iz pokreta zauzme uporišta Bosansku i Hrvatsku Dubicu, forsira reku Unu na odseku ušće u reku Savu — Bačvani, obrazuje mostobran na levoj obali reke Une, a potom da produži dejstva ka Sunji i Sisku; 28. divizija trebalo je da nastupa od Nove Topole ka Bosanskoj Kostajnici, sa zadatkom da iz pokreta likvidira neprijateljska uporišta u Bosanskoj i Hrvatskoj Kostajnici, forsira reku Unu, a zatim produži dejstvo pravcem Mečenčani — Blinja — Petrinja; 23. divizija trebalo je da dejstvuje na odseku Dobrljin — isključno Dvor na Uni, sa zadatkom da forsira Unu na tom odseku i tako preseče odstupnicu neprijatelja koji se od Bosanskog Novog povlači ka Sisku; 39. divizija trebalo je da nastupa ka Bosanskom Novom, da likvidira to uporište, a zatim da produži dejstvo ka Glini.

Dvadeset petog aprila divizije Unske operativne grupe bile su u pokretu, radi izvršenja postavljenih zadataka, a već 27. aprila jedinice 45. i 28. divizije naišle su na jak otpor neprijatelja kod Bosanske Dubice i Bosanske Kostajnice, gde su stupile u višednevne ogorčene borbe.

S obzirom na to da forsiranje Une iz pokreta nije uspeo, te da je neprijatelj pravovremeno poseo i organizovao čvrstu i kružnu odbranu naseljenih mesta, a međuprostor zaprečio i kontrolisao vatrom, ogorčene borbe na donjem toku reke, radi ovlašćivanja neprijateljskim uporištima i stvaranja mostobrana, trajale su sve do početka maja.

Nakon izbijanja na Unu dalja dejstva desnom obalom Save, prema severozapadu, nisu mogla biti izvođena jednovremeno svim snagama Druge armije, jer je desno krilo Unske operativne grupe (45. i 28. divizija) usporilo nastupanje zbog teških borbi protiv neprijatelja kod Bosanske Dubice i Kostajnice. Naime, neprijatelj je u tim mestima pravovremeno organizovao odbranu pri čemu je samo oko Bosanske Dubice uredio spoljni pojas odbrane sa 50 bunkera i istovremeno pripremio veliki broj zgrada kao otporne tačke, dok je prilaze zaprečio žičanim preprekama i minskim poljima. Isto tako, neprijatelj je raspolagao velikim brojem mitraljeza, minobacača, artiljerijskih oruđa i oklopnim vozom.

Kako pokušaj 45. divizije da napadom iz pokreta zauzme Bosansku Dubicu i forsira Unu nije uspeo, borbe su nastavljene. Nakon višednevnih borbi 27. aprila jedinice 45. divizije prodrle su u Bosansku Dubicu i u 3 časa ovladale gradom. Međutim, neprijatelj

je uspeo da za sobom poruši mostove i da zatim posedne položaje na levoj obali Une od Jasenovca do Bačina. Sutradan, 45. divizija je sa delovima prešla Unu i počela borbe za Hrvatsku Dubicu. Njene jedinice su improvizovanim plovnim sredstvima forsirale Unu kod mesta Novoselci, gde su naišle na vrlo jak otpor neprijatelja. Istovremeno 28. divizija uspeła je da zauzme Balj i Irikovac i da nastavi borbe za Bosansku Kostajnicu. U to vreme 39. divizija je napadala neprijatelja u Bosanskom Novom i uspeła da forsira Unu, dok je 23. divizija otpočela forsiranje Une kod Dobrljina.

Dvadeset sedmog aprila Vrhovni komandant je naredio da Unska grupa divizija što energičnije produži napredovanje kako bi što pre izbila južno od Zagreba, u bok neprijateljskih snaga kod Karlovca, i bez zadržavanja nastavila u pravcu Samobora.³⁴

Unska grupa divizija izvršila je 29. aprila opšti napad na celom frontu, od ušća Une u Savu do Bosanskog Novog. Sve jedinice te grupe posle početnih uspeha, naišle su na žestok otpor neprijatelja i nisu uspele da jače snage prebace na levu obalu reke Une. Delovi 39. divizije, koja je vodila oštre borbe za Bosanski Novi, uspeali su da izbiju na železnički most.

Tek posle četvorodnevnih ogorčenih borbi, 1. maja jedinice Unske operativne grupe divizija oslobodile su Bosanski Novi, zatim likvidirale neprijateljsko uporište Dobrljin i nastavile oštre borbe, da bi već sutradan 28. divizija oslobodila Bosansku Kostajnicu, a 3. maja predveče i Hrvatsku Kostajnicu. Istovremeno 45. divizija je oslobodila Hrvatsku Dubicu.

Posle likvidacije neprijateljskih uporišta u slivu donjeg toka reke Une, jedinice Unske operativne grupe divizija preduzele su energično gonjenje neprijatelja prema severozapadu, radi što bržeg izbijanja na liniju Zagreb — Klinča — Selo, s ciljem da se Karlovačka neprijateljska grupacija odseče od Zagreba i istovremeno izvrši obuhvat Karlovca sa severoistoka.

U navedenim borbama, već 4. maja, 45. divizija je oslobodila Sunju i nastavila gonjenje neprijatelja ka Sisku. Sutradan, nakon celodnevnih i vrlo oštih borbi, ona je u snažnom naletu oslobodila Sisak, a 28. divizija Petrinju. Istovremeno 23. divizija je forsirala reku Kupu kod Lasinja, dok je 39. divizija, u međuprostoru 28. i 23. divizija, nastupala ka Kravarskom. Nakon tih uspeha i bez ikakvog zadržavanja, Unska operativna grupa divizija nastavlja ener-

³⁴ A-VII, k. 42, reg. br. 3-23/1.

gično gonjenje neprijatelja južnom obalom Save ka Zagrebu i komunikaciji Karlovac — Zagreb.

U to vreme Karlovačka operativna grupa divizija oslobodila je (6/7. maja) severne delove Karlovca i uspela da očisti od neprijateljskih snaga desnu obalu Kupe. Izbijanjem Unske operativne grupe divizija na komunikaciju Karlovac — Zagreb, težište dejstva preneto je ka Zagrebu, radi sadejstva sa jedinicama Prve armije u oslobođenju ovog grada.

Divizije Unske operativne grupe, gotovo bez predaha, nastavile su ofanzivna dejstva, i to: 23. ka Samoboru, 45, 28. i 39. ka Zagrebu sa zadatkom da likvidiraju neprijateljska uporišta u istočnom, severoistočnom i zapadnom delu grada i da, sadejstvom sa jedinicama Prve armije, doprinesu bržem oslobođenju tog grada, što je bilo u skladu s direktivom Generalštaba JA od 7. maja 1945. godine.³⁵

Na kraju treba istaći neke bitne karakteristike i iskustva iz tih dejstava.

Jedinice Unske operativne grupe uspele su da, i pored znatne tehničke i materijalne nadmoćnosti neprijatelja i povoljnih uslova za odbranu, vrlo oskudnim sredstvima savladaju sva uporišta, forsiraju Unu i zatim izbiju na Kupu — poslednju jaču liniju odbrane Zagreba sa juga.

Odbrana neprijatelja u dolini Une imala je osobine utvrđenih reiona, sa dobro organizovanim vatrenim sistemom usklađenim sa prirodnim i veštačkim preprekama. Zahvaljujući takvoj odbrani, upornosti i aktivnosti u toku njenog izvođenja, neprijatelj je stvorio potrebno vreme za probijanje svojih snaga iz reiona Bosanskog Novog ka Kostajnici.

Pri forsiranju Une posebno su bile karakteristične borbe za mostovne prelaze. Postojalo je izričito naređenje da se posebno organizuje zauzimanje mostova i spreči njihovo rušenje. U izvršavanju tog zadatka, divizije su primenile različite postupke. Tako je 45. divizija forsiranje Une izvodila frontalno, pri čemu je samo njen jedan bataljon vršio obuhvatni manevar. Istovremeno 28. divizija prebacila je svoju 21. brigadu na odvojenom pravcu, ali njen manevar nije u punoj meri usklađen sa napadom ostalih jedinica na uporište u Kostajnici, posebno onih koje su napadale na odbranu mosta. Međutim, 39. divizija je izvršila istovremeni napad sa prebačenim delovima iz pozadine i sa ostalim snagama s fronta, što je

³⁵ Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 279.

omogućilo zauzimanje mosta preko Une i bržu likvidaciju neprijateljskog uporišta Bosanski Novi.

Za forsiranje Une većina jedinica Unske operativne grupe divizija oslonila se na mali broj raspoloživih gumenih čamaca, a nisu na licu mesta pristupile izradi plovnih sredstava od priručnog materijala niti su pravovremeno dovukle deo tih sredstava sa već pređenih reka. Izrada 10 drvenih čamaca (39. divizija) za vrlo kratko vreme pokazuje da se taj problem mogao ublažiti. Četrdeset peta divizija nije bila spremna da forsira reku iz pokreta, nije iskoristila povoljne uslove na odseku 24. brigade, nizvodno od Dubice. Pored snažnog dejstva neprijatelja i kasno privlačenje pontona kod ove divizije dovelo je do početnog neuspeha pri forsiranju Une.

Treba istaći da je Unska operativna grupa divizija uspešno vršila obezbeđenje levog boka Prve armije. S obzirom na relativno povoljniju situaciju, njene desnokrilne jedinice ne samo da nisu zaostajale, već su najčešće išle ispred levog krila Prve armije. U nekim slučajevima 45. divizija je prebacivala manje delove na levu obalu reke Save i napadima iz pozadine neposredno sadejstvovala levokrilnim jedinicama Prve armije.

Unska operativna grupa uspeła je da, nakon žestokih borbi, slomi neprijateljsku odbranu na Uni i da brzim napredovanjem overlada dolinom Kupe, čime je sprečila karlovačkoj grupaciji neprijatelja da se povuče ka Zagrebu. Ova neprijateljska grupacija bila je prinuđena na povlačenje prema Samoboru i Brežicama, gde je bila izložena bočnim napadima snaga Unske i Karlovačke operativne grupe.

U tim borbama neprijatelj je imao veliki broj poginulih i ranjenih, a zarobljeno je oko 8.500 neprijateljskih vojnika i zaplenjena veća količina naoružanja i ratne opreme.³⁶

Posle oslobođenja Zagreba 8. maja 1945. godine, jedinice Druge armije nastavile su sa dejstvima u pravcu zapada, odnosno severozapada, tj. prema Celju i Kranju. U stvari, to je bilo gonjenje razbijenog neprijatelja, njegovo zarobljavanje i razoružanje na pravcima Zagreb — Klanjec — Celje (45. divizija), Dobova — Bukovje — Celje (39. divizija), Brežice — Krško — Zidani Most (4. divizija), Novo Mesto — Zidani Most — Kranj (3. divizija), dok su: 10. divizija ostala u rejonu Krškog, 28. divizija u rejonu Zagreba i Velike Gorice, 23. i 25. divizija u rejonu Samobora, a 34. divizija u rejonu Karlovca.

³⁶ Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945*, str. 607—611 i 699—703.

Desetog maja 3, 4. i 10. divizija izbile su na obalu Save, forsirale je na odseku Brežice — Zidani Most, pa su 11/12. maja posle dvodnevnih borbi zarobile nemačku 7. SS brdsku dobrovoljačku diviziju »Princ Eugen« i 373. legionarsku diviziju »Tigar«. Time je borbeni put Druge armije bio završen.

U dejstvima Druge armije od njenog formiranja do kraja rata treba istaći da su joj snažnu podršku pružale 11. i 42. vazduhoplovna divizija Vazduhoplovne grupe divizija NOVJ. U borbama protiv nemačke 22. pešadijske divizije samo u jednom danu kod Zvornika dejstvovalo je 10 aviona iz ove grupe. Slično je bilo i u borbama za Bijeljinu krajem januara i početkom februara 1945. godine.

Kada je Druga armija prešla u završnu ofanzivu 5. aprila 1945. godine, Vazduhoplovstvo JA pružilo je snažnu podršku dejstvujući po neprijateljskim kolonama u dolini reke Bosne i bombardujući rejone oko mostova kod Doboja i Zenice. Ta podrška je pružena i u daljim dejstvima prema reci Uni, tj. u dubokoj pozadini neprijatelja. Od 15. aprila 1945. godine, Druga armija je ostala bez avio-podrške jer su avio-pukovi 11. vazduhoplovne divizije JA ostali bez benzina.

Za uspešna dejstva i podršku Druge armije od strane 11. i 42. vazduhoplovne divizije JA, Štab Druge armije odao im je priznanje, a posebno za podršku i dejstva u početnim ofanzivnim dejstvima 5. aprila kod Gračanice.

Druga armija u završnoj ofanzivi i uopšte u dejstvima od njenog osnivanja pa do kraja rata dala je značajan doprinos u ostvarivanju opšteg cilja završne ofanzive — uništenje neprijatelja i konačno oslobođenje Jugoslavije.